

De internationale concurrentiepositie van Nederland, 1973-1987

De ontwikkeling van de Nederlandse economie is in sterke mate afhankelijk van de internationale concurrentiepositie. De export is de stuwende kracht achter de economische opleving die volgde op de recessie in de jaren '70. In dit artikel wordt gezocht naar de oorzaken van de verbetering van de concurrentiepositie sinds 1979. Volgens de auteur moet deze verbetering vooral worden toegeschreven aan het feit dat de werkloosheid in Nederland veel omvangrijker was dan bij de concurrenten. Niet zozeer het economische beleid, maar de malaise van de jaren tachtig is verantwoordelijk voor het succes van de kabinetten-Lubbers.

PROF. DR. J.L. VAN ZANDEN*

Inleiding

Het succes van het economische beleid in de jaren tachtig – in het bijzonder het succes van de kabinetten-Lubbers – is in belangrijke mate bepaald door de gunstige ontwikkeling van de Nederlandse concurrentiepositie sinds ongeveer 1979. De stijging van de loonkosten bleef in sterke mate achter bij die in het buitenland. Doordat de sterke opwaardering van de gulden vrijwel tot stilstand kwam – na de stijging van de effectieve wisselkoers met zo'n 30 tot 40% tussen 1970 en 1979 – leidde de relatieve daling van de Nederlandse loonkosten tot een hernieuwde opleving van de uitvoer. Bovendien droeg dit ertoe bij dat de arbeidsinkomensquote na 1980-1981 'eindelijk' begon te dalen.

De economische expansie sinds 1983 is in sterke mate afhankelijk geweest van de groei van de uitvoer. De overige bestedingscomponenten stagneerden in relatieve zin. De particuliere consumptie herstelde zich na een opvallende daling tussen 1979 en 1984 slechts aarzelend, wat voor een belangrijk deel uit de zo gewenste loonmatiging verklaard moet worden. De overheidsuitgaven bleven vooral het onderwerp van voortgaande bezuinigingen; de overheidsinvesteringen namen hierdoor vrijwel voortdurend af. Alleen de investeringen trokken aan, maar ook hier bleef de groei bescheiden omdat de binnenlandse afzet van het bedrijfsleven stagneerde¹. Als de politiek van loonmatiging (wat gelijk staat met een geringe stijging van de consumptie) en bezuinigingen op de overheidsuitgaven voortgezet wordt, zal het herstel dus in hoge mate afhankelijk blijven van de groei van de uitvoer.

In deze bijdrage zal gepoogd worden aan de hand van een eenvoudig model van de determinanten van de Nederlandse concurrentiepositie de vraag te beantwoorden hoe de sterke verbetering ervan na 1979 verklaard kan worden.

Het belang van het onderzoek naar de factoren die de concurrentiepositie bepalen behoeft na het voorgaande geen betoog. In het slot zal bovendien kort ingegaan worden op de implicaties van het onderzoek voor de mate waarin dit op de uitvoer gerichte beleid erin zal kunnen slagen om het hoofdprobleem, de werkloosheid, op te lossen.

Een eenvoudig model

Het hier gepresenteerde 'model' tracht, en dat is de eerste vereenvoudiging, uitsluitend de ontwikkeling van de relatieve loonkosten per eenheid produkt (pep) in de verwerkende industrie te verklaren. Nu is het nogal gebruikelijk geworden om de ontwikkeling van de concurrentiekracht van het bedrijfsleven aan deze indicator op te hangen, zodat dit geen ernstige beperking is. Op de ontwikkeling van de (relatieve) uitvoerprijzen, de andere indicator die veel wordt gebruikt, zal dus niet worden ingegaan.

Over het algemeen mag er van worden uitgegaan dat de roep om loonmatiging – door politici en vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers – onvoldoende is om deze af te dwingen. In Nederland wordt zeker sinds de loongolf van 1963-1964 voor het beperken van de stijging van de lonen gepleit, maar dit bleef tot halverwege de jaren zeventig over het algemeen zonder resultaat.

* De auteur is hoogleraar economische en sociale geschiedenis aan de economische faculteit van de Vrije Universiteit te Amsterdam. Deze bijdrage is een voorstudie van een boek over de Nederlandse economie in de twintigste eeuw dat eind dit jaar zal verschijnen. Met dank aan dr. B. Compajen voor de opmerkingen bij de eerste versie van dit artikel.

1. Zie bij voorbeeld A. van der Zwan, Nederland als achterblijver, *ESB*, 18 januari 1989, blz. 56-59.

In de eenvoudigste econometrische studies wordt de ontwikkeling van de loonkosten (loonsom per werknemer, $\dot{l}$) bepaald door vier factoren: de stijging van de kosten van levensonderhoud ($\dot{p}$), de arbeidsproductiviteit ($\dot{q}$), de werkloosheidsgraad (w) en een trend-term (c). Afgezien van eventuele vertragingen, ziet de specificatie van de loonvergelijking er dan bij voorbeeld als volgt uit:

$$\dot{l} = a_1 \dot{p} + a_2 \dot{q} - a_3 w + c \quad (1)$$

Over het algemeen blijken de waarden van a_1 en a_2 dicht in de buurt van de 1 te liggen, wat betekent dat de inflatie en de toename van de arbeidsproductiviteit volledig worden doorberekend in de loonkosten². De verdere vereenvoudiging die hier wordt voorgesteld is dat dit wordt geaccepteerd, zodat $a_1 = a_2 = 1$. Vergelijking (1) kan dan herschreven worden tot:

$$\dot{l} - \dot{p} - \dot{q} = -a_3 w + c \quad (2)$$

De ontwikkeling van de reële loonkosten pep ($= \dot{l} - \dot{p} - \dot{q}$) wordt dus volledig bepaald door de werkloosheidsgraad en de coëfficiënt a_3 , die daarbij weergeeft hoe sterk de lonen reageren op veranderingen in deze werkloosheidsgraad.

De reële loonkosten pep bepalen in hoge mate en de ontwikkeling van de arbeidsinkomensquote en de verandering in de concurrentiepositie. Wanneer deze grootte groter is dan nul, zullen de loonkosten sterker stijgen dan de totale toegevoegde waarde en zal de arbeidsinkomensquote gewoonlijk oplopen, en andersom (afgezien van verschillen tussen de ontwikkeling van het prijsniveau van de toegevoegde waarde en de kosten van levensonderhoud). Omdat dit onderzoek zich concentreert op de concurrentiepositie zal hier niet verder op worden ingegaan.

De ontwikkeling van de concurrentiepositie wordt gemeten aan de verandering in de loonkosten pep in Nederland in vergelijking met de gewogen concurrenten, gecorrigeerd voor veranderingen in de effectieve wisselkoers. De concurrentiepositie verbetert als geldt:

$$(\dot{l}_n - \dot{q}_n) + \dot{k}_n < (\dot{l}_c - \dot{q}_c) \quad (3)$$

waarbij de subscripten n voor Nederland en c voor de concurrenten staan, en $\dot{k}$ de stijging van de effectieve koers van de gulden is. Op grond van vergelijking (2), waarvan wordt aangenomen dat deze ook voor de concurrenten geldt, kan (3) herschreven worden als:

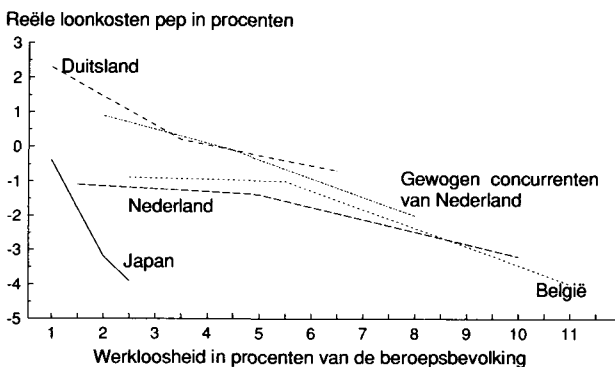
$$\dot{p}_n - a_n w_n + \dot{k}_n + c_n < \dot{p}_c - a_c w_c + c_c \quad (4)$$

Hierbij is coëfficiënt a_3 uit vergelijking (2) geschreven als a . Uit vergelijking (4) kan opgemaakt worden dat er vier oorzaken zijn van een verbetering van de concurrentiepositie:

- een relatieve daling van het prijsniveau (of een effectieve depreciatie van de wisselkoers). Gecorrigeerd voor de verandering in de wisselkoers stijgen de prijzen in Nederland minder sterk dan bij de concurrenten ($\dot{p}_n + \dot{k}_n < \dot{p}_c$);
- een flexibeler loonvorming, die sterker reageert op een toename van de werkloosheid ($a_n < a_c$);
- een grotere werkloosheid, waardoor de lonen minder sterk toenemen ($w_n > w_c$);
- de trendmatige toename van het loon is kleiner dan bij de concurrenten ($c_n < c_c$).

In de volgende paragraaf zal worden nagegaan welke rol deze vier factoren sinds ongeveer 1970 gespeeld hebben.

Figuur 1. De relatie tussen werkloosheid en gemiddelde toename van de reële loonkosten pep in de verwerkende industrie, 1968-1973, 1973-1979 en 1979-1986

Feitelijke ontwikkelingen

In figuur 1 is voor Nederland, Duitsland, België en de gewogen concurrenten van Nederland³ de relatie tussen de toename van de reële loonkosten pep in de verwerkende industrie en de werkloosheidsgraad in beeld gebracht⁴. Daarbij is uitgegaan van de drie perioden die zijn onderscheiden in deze OESO-cijfers. De Japanse cijfers zijn eveneens in beeld gebracht om te laten zien hoe een radicaal ander systeem van arbeidsverhoudingen van invloed is op deze relatie.

Uit deze varianten op de bekende Phillips-curve kan direct het een en ander opgemaakt worden omtrent de belangrijkste determinanten van de loonvorming. De curve wordt bepaald door twee variabelen: de trend-term (de constante c uit vergelijking (2)) en de hellingshoek (coëfficiënt a_3 uit dezelfde vergelijking). Naarmate een land (bij volledige werkgelegenheid) lager in de figuur ligt, is de trend-term kleiner. De Nederlandse curve onderscheidt zich in dit opzicht in gunstige zin, in het bijzonder van de Duitse curve. De hellingshoek van de Nederlandse curve is daarentegen vrij klein, wat er op duidt dat een toename van de werkloosheid slechts tot een beperkte loonmatiging leidt, met andere woorden, de flexibiliteit van de loonvorming is vrij gering (of de rigiditeit relatief groot).

Over het algemeen is het verschil met België vrij gering. Opvallend is dat de reële loonkosten pep in Nederland voortdurend veel minder stijgen dan in Duitsland en dan bij de concurrenten - er is dus wel degelijk steeds sprake van loonmatiging - terwijl de concurrentiepositie zoals bekend tot na 1979 voortdurend verslechterde. De achteruitgang van de concurrentiepositie gedurende de jaren zeventig

2. Voor de periode 1953-1985 levert regressieanalyse het volgende op:

$$l_t = 2,04 + 1,06 \dot{p}_t + 0,93 \dot{q}_t - 0,38 w_t$$

$$(9,71) \quad (5,56) \quad (5,91)$$

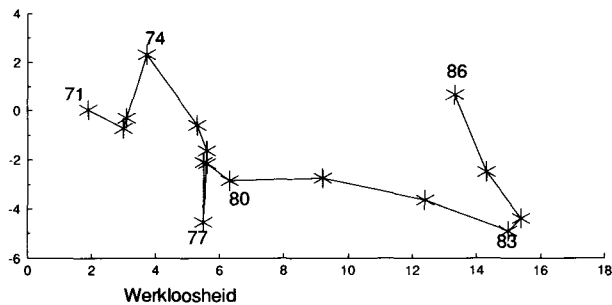
$$R^2 = 0,86 \quad F = 66,0 \quad DW = 1,99$$

Data uit: CPB, *Centraal Economisch Plan*, 1970-1987; vergelijkbare resultaten geven N. van Hulst, *De effectiviteit van geleidelooonpolitiek in theorie en praktijk*, Arnhem, 1986, blz. 238-239; B. Compaijen, K.A. Springer en J.A. Vijlbrief, *Minder sociale zekerheid, meer werk?* ESB, 4 januari 1989, blz. 11.

3. Gekozen is voor een wat hybride weging van de concurrenten: het gewicht van Duitsland (31%), België (14,5%), Frankrijk (10%), Italië (5,5%) en het Verenigd Koninkrijk (7,5%) is gebaseerd op het aandeel in de Nederlandse uitvoer in deze periode; het gewicht van de Verenigde Staten (5%) en Japan (5%) is echter hoger vastgesteld, om rekening te houden met de indirecte concurrentie die Nederland van beide economieën ondervindt. Het totaal telt op tot 78,5%; er is afgezien van het meewegen van de andere handelspartners.

4. Bron: OESO, *Historical statistics*, 1960-1986.

Figuur 2. De relatie tussen werkloosheid en de toename van de reële loonkosten pep (driejaars voortschrijdend gemiddelde) in de verwerkende industrie, 1971-1986

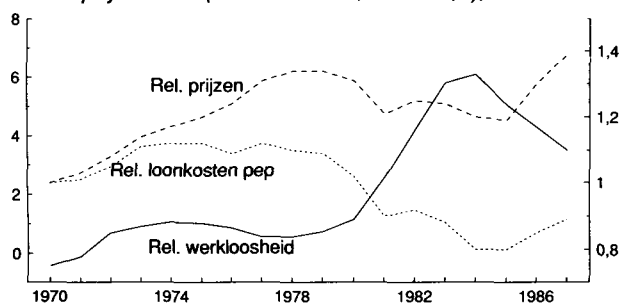
kan dus niet aan het functioneren van de arbeidsmarkt toegeschreven worden.

Uit figuur 1 zou misschien opgemaakt kunnen worden dat er halverwege de jaren zeventig een knik zit in de curve. Om na te gaan of daar werkelijk sprake van is geweest, zijn de gegevens voor de periode 1971-1986 in figuur 2 wat preciezer in beeld gebracht⁵. Om al te sterke schommelingen eruit te halen, is overigens gebruik gemaakt van het driejaars voortschrijdend gemiddelde van de reële loonkostenstijging pep. Op deze manier gepresenteerd blijkt er geen sprake te zijn van een knik in de curve: tussen 1971 en 1984 is de curve, afgezien van twee opvallende uitschieters in 1974 en 1977, redelijk stabiel. Na 1984 neemt de stijging van het reële loon pep weer sterk toe, ondanks de voortdurend hoge werkloosheid. Dit fenomeen doet zich blijkens de OESO-cijfers ook elders voor, bij voorbeeld in Duitsland. Het wijst er mogelijk op dat een deel van de werkloosheid geen loondrukkend effect meer op de arbeidsmarkt uitoefent (of dat de statistieken van de werkloosheid de feitelijke omvang sinds 1984 sterk overschatten). De nadere vergelijking met Duitsland toont overigens aan hoe 'gematigd' de loonvorming is: afgezien van het uitzonderlijke jaar 1974 nam het reële loon pep in ons land steeds minder toe dan bij de oosterburen.

Deze resultaten stemmen overigens redelijk goed overeen met ander onderzoek naar de mate van rigiditeit van de loonvorming⁶. Uit dit onderzoek kan opgemaakt worden dat de flexibiliteit van de loonvorming in Nederland tot circa 1975 relatief groot was, maar dat er duidelijke aanwijzingen zijn dat dit daarna verandert. Grubb, Jackman en Layard constateerden bovendien een vrij sterk verband tussen de mate van rigiditeit van de loonvorming en de toeneming van de werkloosheid na 1973, waarbij Nederland overigens in negatieve zin uit de toon viel (de toeneming van de werkloosheid was veel groter dan voorspeld).

De veranderingen in de concurrentiepositie – de verslechtering tussen 1970 en 1979 en de sterke verbetering

Figuur 3. De relatieve werkloosheid (linkerschaal), de relatieve loonkosten pep in de verwerkende industrie en het relatieve prijsniveau (rechtterschaal, 1970=1,0), 1970-1987

daarna – kunnen niet verklaard worden uit veranderingen in de flexibiliteit van de loonvorming (de coëfficiënt a_3). Veranderingen in de effectieve wisselkoers en het niveau van de relatieve prijzen hebben daarentegen wel een rol gespeeld. Tussen 1970 en 1979 nam de waarde van de gulden met zo'n 30 tot 40% toe⁷. Dit was echter niet het 'natuurlijke' gevolg van een in vergelijking met de concurrenten lage inflatiegraad. In het begin van de jaren zeventig behoorde de inflatie in ons land tot de hoogste van de OESO-landen, en lag deze beduidend boven de inflatie bij de concurrenten. De monetair autoriteiten trachtten juist door de appreciatie van de gulden – door koppeling met de D-mark en/of de Belgische frank – de loon-prijsspiraal te breken om op den duur een lager inflatietempo te krijgen. Dit betekende dat op 'korte' termijn het relatieve prijsniveau in ons land steeg; tussen 1970 en 1979 bedroeg de totale toeneming maar liefst zo'n 30%: zie figuur 3.

Op den duur was dit beleid succesvol in de zin dat de inflatie, ook in relatief opzicht, afnam. Mede door de economische malaise na 1979 daalde de inflatie zelfs uiteindelijk tot beneden het (lage) Duitse niveau. Bovendien kwam er in dezelfde jaren een einde aan de sterke appreciatie van de gulden, vooral omdat de waarde van de dollar na een dieptepunt in 1979-1980 weer begon toe te nemen.

Figuur 3 brengt de grootheden in beeld die, als wordt afgezien van de flexibiliteit van de loonvorming, de verandering in de concurrentiepositie van de Nederlandse industrie moeten verklaren. Tot 1979 is de werkloosheid slechts een weinig hoger dan bij de concurrenten; deze factor kan daardoor nog geen grote invloed uitoefenen op de relatieve loonkosten. De achteruitgang van de concurrentiepositie wordt tussen 1970 en 1979 in belangrijke mate bepaald door de stijging van de relatieve prijzen. Na 1979 verandert dit echter volledig. Aan de sterke stijging van de relatieve prijzen komt een einde, het werkloosheidsverschil neemt zeer snel toe en bereikt in 1984 een top van 6%. De werkloosheid in Nederland bedraagt dan meer dan 15%, bij de concurrenten ligt dit beneden de 10%. In dezelfde jaren verbetert de concurrentiepositie snel. Pas na 1985 komt hieraan een eind door de toeneming van het relatieve prijspeil – de dollar daalt dan weer sterk in waarde – en de daling van het werkloosheidsverschil.

Om de gesuggereerde relaties nader te onderzoeken, is de volgende vergelijking, een bewerking van vergelijking (4), geschat:

$$\dot{c}o_n = b_1 - b_2 w_{t,r} + b_3 \dot{p}_{t,r} \quad (5)$$

waarbij:

$$b_1 = c_n - c_c$$

$$w_r = w_n - w_c$$

$$\dot{p}_r = \dot{p}_n + \dot{k}_n - \dot{p}_c$$

$\dot{c}o_n$ = de ontwikkeling van de relatieve loonkosten pep of de concurrentiepositie.

De jaarlijkse veranderingen in de concurrentiepositie worden, zo blijkt uit tabel 1, in hoge mate bepaald door de veranderingen in het relatieve prijsniveau, en in het bijzonder de fluctuaties in de wisselkoers. Het werkloosheidsverschil lijkt hier geen enkele invloed op uit te oefenen. In de eerste geschatte vergelijking is het teken van de coëfficiënt van w_r zelfs verkeerdt. Gaan we uit van een variant op de

5. Bron: CPB, *Centraal Economisch Plan*, 1986-1987 (idem figuren 3 en 4).

6. D. Grubb, R. Jackman en R. Layard, Wage rigidity and unemployment in OESO countries, *European Economic Review*, jg. 21, 1983, blz. 11-3; K.A. Springer, B. Compaijen en A.J. Vermaat, *Arbeidsmarkt en loonflexibiliteit*, Onderzoeksgroep Arbeidsvraagstukken, Vrije Universiteit Amsterdam, 1986.

7. A. Szász, Het wisselkoersdebat, in: E. den Dunnen e.a. (red.), *Zoeklicht op beleid*, Leiden/Antwerpen, 1981, blz. 303-323.

Tabel 1. Schattingsresultaten van de vergelijking van de concurrentiepositie, 1972-1987

$\text{con} = -3,25 + 1,21 p_r + 0,08 W_{r-1/2}$					
(4,11) (10,41) (0,34)	$R^2 = 0,88$	$F = 55,1$	$DW = 2,43$		
$\text{con} = -2,92 + 1,17 p_r + 0,36 W_r$					
(5,10) (9,28) (0,54)	$R^2 = 0,88$	$F = 55,9$	$DW = 2,33$		

NB Alle gegevens zijn genoteerd in procenten per jaar

Tabel 2. Schattingsresultaten van de vergelijking van de concurrentiepositie (con en p_r als indices), 1972-1987

$\text{con} = 1,215 - 0,0677 p_r - 0,0057 W_r$					
(6,64) (0,46) (9,76)	$R^2 = 0,86$	$F = 47,9$	$DW = 1,22$		
Logaritmische vorm:					
$\text{con} = 0,378 - 0,0502 p_r - 0,1356 W_r$					
(7,26) (0,29) (10,68)	$R^2 = 0,88$	$F = 57,3$	$DW = 1,20$		

gebruikte loonvoetvergelijking, waarin de verandering in de werkloosheidsgraad als variabele is opgenomen, dan krijgen we een iets beter resultaat: de coëfficiënt van w_r heeft wel het goede teken, maar draagt niet significant bij aan de verklaring van de variatie in con_t . Uit de analyse zou dus moeten worden geconcludeerd dat de jaarlijkse veranderingen in de concurrentiepositie geheel door de veranderingen in het relatieve prijspeil (en in het bijzonder door de effectieve wisselkoers) verklaard moeten worden.

Op korte termijn speelt het relatieve prijspeil dus een beslissende rol. Figuur 3 doet echter vermoeden dat dit op middellange termijn in veel mindere mate het geval is. Om dit te onderzoeken is ook de absolute ontwikkeling van de concurrentiepositie onderzocht. Tabel 2 geeft de schattingsresultaten hiervan weer (con en p_r zijn nu indices met 1970 = 100). De resultaten wijzen op een sterk verband tussen de relatieve werkloosheid en de concurrentiepositie, terwijl de invloed van het relatieve prijsniveau niet aantoonbaar is (het teken van de geschatte coëfficiënt is zelfs negatief, terwijl een positief teken verwacht mocht worden). De lage waarde van de Durbin-Watson-toets duidt op de aanwezigheid van autocorrelatie. Correctie hiervoor door het opnemen van een autoregressieve term vergroot de verklarende waarde van de regressievergelijking enigszins, maar verandert voor het overige zo goed als niets. Geconcludeerd mag worden dat de ontwikkeling van de concurrentiepositie op langere termijn wel degelijk in belangrijke mate door (de verandering in) het werkloosheidsverschil verklaard wordt.

Besluit

Het hier gepresenteerde, sterk vereenvoudigde model van de ontwikkeling van de Nederlandse concurrentiepositie laat zien dat de sterke verbetering ervan sinds 1979 in de eerste plaats moet worden toegeschreven aan de sterke toeneming van de (relatieve) werkloosheid in Nederland, en voor het overige vooral aan het feit dat er een einde kwam aan de stijging van het relatieve prijsniveau door de toeneming van de effectieve wisselkoers. Het geheim van het succes van het beleid, voor zover daarvan gesproken kan worden, dat gericht was op het verbeteren van de concurrentiepositie is eenvoudig dat de depressie van 1981-1983 hier harder toesloeg, waardoor de werkloosheid hier veel omvangrijker werd dan elders.

Een en ander werpt ook enig licht op de marges van het succes van een door loonmatiging in gang gehouden en op de groei van de uitvoer gericht herstelbeleid. Als dit be-

leid succesvol gaat worden en het werkloosheidsverschil met de concurrentie neemt af, dan zal daardoor op den duur ook de primaire economische factor achter dit succes, namelijk dit werkloosheidsverschil, verdwijnen. De relatieve loonkosten zullen dan weer toenemen, waardoor de groei op den duur wel vast moet lopen. De werkloosheid in Nederland kan dus niet, als wordt afgezien van veranderingen in de flexibiliteit van de loonvorming, langdurig beneden het peil van de concurrenten komen te liggen. Met andere woorden, zolang West-Europa kampt met massawerkloosheid zal deze ook in Nederland onoplosbaar zijn.

Overigens volgt ook uit deze analyse dat het wisselkoersbeleid van de jaren zeventig, dat leidde tot een sterke stijging van het niveau van de relatieve prijzen in Nederland, de belangrijkste factor is geweest achter de verslechtering van de concurrentiepositie in deze jaren. Voor het 'breken' van de loon-prijsspiraal met behulp van dit beleid lijkt een nogal hoge prijs te zijn betaald; de verslechtering van de concurrentiepositie die hieruit resulteerde, kon slechts hersteld worden door de loonmatigende effecten van een, naar internationale maatstaven, zeer sterke groei van de werkloosheid na 1979.

Het is natuurlijk denkbaar dat deze conclusies iets aangepast zouden moeten worden als het model uitgebreid zou worden. Door bij voorbeeld de stijging van de premiebelastingdruk in de loonvergelijking op te nemen, kan aangetoond worden dat ook een sterkere verlaging van de druk van premies en belastingen gunstige effecten kan hebben. Deze effecten zijn vergelijkbaar met de effecten van een hoger werkloosheidspercentage. Het is echter onwaarschijnlijk dat de invloed hiervan zodanig kan zijn dat de hier bereikte conclusies fundamenteel aangetast worden.

J.L. van Zanden